

Folklor- Qırılmaz Bağlar **Baş Məqalə Betti Bleyer**

Mənbə: Azerbaijan International Jurnalı, Aİ 12.4 (Qış 2004)
©Azerbaijan International 2004

“Bu hekayələri danışan qarıların hamısı artıq həyatdan köçüb.. İndi bu hekayələri heç kəs bilmir.” Keçən yay İçəri Şəhərdə tədqiqat apararkən biz bu sözləri daima eşidirdik. Bizim əməkdaşlar o qədimnağılları bizə söyləyəcək bir kimsə tapmaq üçün İçəri Şəhərin dar küçələrində günlərlə gəziblər. Lakin orada hamı eyni şeyi təkrar edirdi: “O nağılları artıq heç kəs bilmir.”

Cəmiyyət daxilində yaddaşın itirilməsi bütün dünyada folklorçuların qarşılaşdığı çətinliklərdən biridir. Bu təbii bir fenomendir. Folklor nümunələrini onilliklər boyunca toplayan və qoruyan yaşlı nəslin böyük əksəriyyəti həyatını dəyişir və bununla da bu folklor nümunələrinin geniş bir hissəsi yoxa çıxmağa başlayır. Gənc nəsil isə öz işləri və problemləri ilə yaşamağa davam edir..

Lakin tarixi şərait Azərbaycanda yaddaşın aşınmasını daha da sürətləndirmişdir. Nümunə üçün Ana dili məsələsini götürək.. Əgər ailələr öz uşaqlarının ölkədəki ən dəbdə olan dilin, rus, fars, ingilis və ya başqa bir xarici dilin ana dili ilə bir yerdə öyrənilməsinə deyil, onu əvəz etməsinə üstünlük verirsə, onda folklor nümunələrinin böyük bir hissəsi həmin nəsildə itirilir və mənəvi boşluq yaranır. Dil yalnız danışıq vasitəsi deyil. O, eyni dəyərlərə malik cəmiyyət üzvləri tərəfindən əsrlər boyu toplanılan müdriqliyin təcəssümüdür.

Yalnız XX əsrdə Azərbaycan öz rəsmi əlifbasını dörd dəfə dəyişmişdir – ərəbdən latın əlifbasına, sonra kirilə və müstəqillik qazanıldıqdan sonra yenidən latın əlifbasına. Bununla da yazılı folklor nümunələrində bir qarışıqlıq yaranır. Bu o deməkdir ki, Sovet hakimiyyəti illərində Kiril əlifbası ilə nəşr olunmuş çoxlu sayda əsər nəşriyyat xərcləri üzündən Latın əlifbası ilə yenidən nəşr olunmayıb. Ardıcılıq pozulmuşdur.

Digər bir problem siyasi sistemin dəyişməsilə ortaya çıxır. Dünən yaxşı hesab olunan bir şey bugün zorakılığa çevrilir. Məsələn, bolşeviklər 1920-ci ildə hakimiyyəti ələ aldıqdan sonra bir sıra neft maqnatları həbs, sürgün və ya qətl riskini nəzərə alaraq həyatlarını xilas etmək üçün ölkədən qaçmışdılar. Əslində bu insanlarla uzaqdan-uzağa əlaqəsi olan şəxsi belə həbs cəzası gözləyə bilərdi. Heç bir təqsiri olmayan ziyalılar da hədəfdən kənar qalmırdılar. Heç kimə fərq qoyulmurdu. Azərbaycan xalq məsələsində deyildiyi kimi: “Gəlini qorxutmaq üçün pişiyin başını kəs!”

Belə şəraitdə cəmiyyətin yaddaşının aşınması uzun zaman tələb etmir. Faktlar göstərir ki, bu proses hətta bir nəsil dəyişikliyi qədər qısa bir müddət ərzində də baş verə bilər. Valideynlər uşaqlarının məktəbdə qeyri-ixtiyari və təsadüfən artıq sözlər danışmasından qorxduqları üçün “siyasi cəhətdən düzgün” hərəkət etməyə çalışırdılar. Azərbaycanın ən tanınmış yazıçılarından biri olan Anar Stalin Repressiyasının ən kəskin dövründə - 1937-ci ildə hökm sürən qorxunu təsvir edir. Onun “O

Gecənin Səhəri” hekayəsində bir binada yaşayan səkkiz ailənin üzvləri binalarının yanında gecə saat 2-də bir neçə qara “Volqa” avtomobilinin dayanmasını görürlər. Yataqda uzanan bir cütlük düşünür ki, bu “Volqadakılar” onları həbs etməyə gəlirlər, çünki onların altı yaşlı qızları bir neçə həftə bundan öncə həbs olunan qonşularının bəstələdiyi mahnının oxumuşdur.

Sovet hökuməti millətçilik, türkçülük və islamçılıq məsələlərində sonsuz dərəcədə həssas idi. Bu mövzular ölkədə qadağan olunmuşdu. Vəli Xulufu, Hənəfi Zeynəli və Salman Mümtaz kimi bir sıra Azərbaycan folklorçuları bu məsələni araşdırmağa başlayanda onların hamısı həbs edilmiş və sonra da güllələnmişdi. Əlbəttə ki, sonralar tədqiqatçılar özləri öz əsərlərini senzuradan keçirirdi və tezliklə belə mövzularda yazmağı dayandırdılar.

Sovet dövründə hətta folklor toplanması işinin də öz çatışmazlıqları var idi. Əlbəttə, Sovet rəsmiləri həmişə kütlələrin torpaq sahibləri və şahlara qarşı üsyanını əks etdirən folklor nümunələrini axtarırdılar. Lakin tədqiqatçılar gördüyü işin keyfiyyətinə yox, kəmiyyətinə görə pul aldıkları üçün onlardan bəziləri daha çox gəlir əldə etmək üçün hekayələrə öz əlavələrini edirdilər ki, hekayələrin həcmi böyük olsun. Və ya bəzən bəzi mövzularda nümunələr tapılmadıqda, folklorçular özləri belə hekayələri uydururdular.

Lakin Sovet İttifaqını bizə miras qoyduğu təhrif olunmuş, boşluqlarla dolu və siyasi reallığa uyğunlaşdırılmış folklor irsinə görə günahlandırmaqdan əvvəl, Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan 13 il sonrakı vəziyyətə bir nəzər salmalıyıq. Bu gün folklor tədqiqatları demək olar ki, maliyyələşdirilmir. Elmlər Akademiyası öz əməkdaşlarının cuzi əmək haqqlarını belə çox çətinliklə ödəyir. Sahə tədqiqatları isə durğun vəziyyətdədir. İllərdir ki, bu sahəyə ekspedisiyalar təşkil edilməmişdir.

Hal-hazırda folklorçular əsərlərini şəxsi maliyyə vəsaitləri hesabına nəşr etdirməli olurlar. Bu isə heç də hər zaman ən layiqli əsərlərin işıq üzünə gətirib çıxarmır. Hətta bəzi xarici ictimai mülki təşkilatlar, qeyri-ixtiyari olaraq folklor sənədləşdirilməsi prosesinə müdaxilə edirlər. Bəzi qruplar Veb dizaynı sahəsində treyninqlər təklif edir və İnternet səhifələri yaratmaq üçün Veb serverlərində yer ayırırlar. Lakin bu zaman onlar bir şərt irəli sürürlər: Qarabağ müharibəsi məsələsinə toxunulmamalıdır.

İfasi şer və xalq musiqi aləti olan sazla müşayiət olunan aşiq sənəti kimi bir sənət növündə bu daha çətinidir. Ermənistan ilə aparılan Qarabağ müharibəsində on minlərlə Azərbaycanlı öz həyatını itirmişdir. Təxminən bir milyon insan həyatlarını xilas etmək üçün öz evlərini tərk etmək məcburiyyətində qalmışdır.

Bütün bu kədər aşiq mahnılarında öz əksini tapır. Bu prosesini boğmaq və ya onun qarşısını almaq qeyri-mümkündür. Əslində, belə özünütəhdətə ədalətsizliyə və zorakılığa məruz qalmış insanlara psixoloji rahatlıq gətirə bilər. Bu dərd və kədər xalqı təmsil etdiyi üçün onların İnternet səhifələrində yerləşdirilməsinin qarşısının alınması hər kəsə ziyan gətirir. İfaçılar yenidən aldadıldıklarını hiss edir, xaricilər də daxil olmaqla bu prosesi ətrafdan izləyənlər xalqın həyatında önəmli rol oynayan məsələlərin dərinliyini anlamaq imkanından məhrum edirlər.

Məsələnin bu məqamı çox önəmlidir. Azərbaycan folklorçuları 40-dan çox folklor janrı müəyyən etmişlər. Bu çoxsaylı nümunələr cəmiyyətin inancının əsasını təşkil edir. Biz bunu milli mədəniyyət dəyərlərinin DNT-si də adlandıra bilərik. Beləliklə, folklor millətin əxlaqi strukturunu anlamaqda

açar rolunu oynayır. Buna görə də folklor inkişaf etməsinə imkan verilməli və folklor nümunələri heç bir təhrifə və ya gizli və siyasi təzyiqa məruz qalmadan elmi cəhətdən sənədləşdirilməlidir.

2001-ci ilin 11 Sentyabr hadisələrindən sonrakı dünyada, yəni hər kəsin bir-birindən daha çox şübhələndiyi indiki dövrdə biz yaddan çıxartmamalıyıq ki, hər birimizin kökündə digərləri ilə paylaşdığımız bir çox insanı hisslər yatır. Bizim arzularımız, diləklərimiz, ədalət hissimiz və xoşbəxtlik axtarıqlarımız bir-birimizinkinə çox bənzəyir. Folklor isə bu reallığı bir daha sübut edir.

Veb direktor: Betti Bleyer

Tərcümə etdi: Aytən Əliyeva

Yoxladı: Gülnar Aydəmirova

Redaktə etdi və veb üçün hazırladı: Aydan Nəcəfova

AZERI.org-a qoyuldu: Mart 2005